

Krigen i et norsk barn i en tysk landsby

I 1942, da Haldis Hjort var to år, ble hele familien hennes tvangssendt fra hjemmet sitt i Oslo til en liten landsby i Tyskland. I 1970 reiste hun tilbake. Gjensynet med det første stedet hun husker her på jord, traff mellomgolvet og brakte fram en strøm av minner.

TEKST

Haldis Hjorth

PUBLISERT 7. januar 2009

Deler av teksten har tidligere vært publisert i Berit Nøkleby og Guri Hjeltnes: Barn under krigen (2000)

For de fleste blir interessen for barndom og røtter større når de blir eldre. Det handler kanskje om behov for å lage kontinuitet i livet. Det er nesten ingen forunt å komme tilbake til et barndomssted som er uforandret, slik at man kan sammenligne sitt indre bilde med det ytre. Men for meg har det vært slik! Stedet kunne *virke* annerledes enn det jeg husket, men i den faktiske virkelighet på landsbygda i Øst-Tyskland var det nesten det samme da jeg kom tilbake, både i min tretti- og førtiårsalder og fram til Berlinmurens fall.

Å jo, man kan kjenne avmektig trishet i fireårsalderen.
Dette at ingen ting er noe morsomt. Ingen ting.

LANDSFORVIST: Hele familien Hjort med mor og seks barn ble tvangssendt fra Oslo til landsbyen Gross Kreutz i Øst-Tyskland, nær Potsdam og Berlin. Utenom Stasia (til høyre på bildet), som var datter av en polsk landarbeider, hadde Haldis Hjort ingen barn å leke med. Foto: Privat

Landsforvisning til fiendelandet

I oktober 1942, da jeg var to år og tre måneder, ble hele familien med mor og seks barn tvangssendt fra hjemmet vårt i Oslo til landsbyen Gross Kreutz i Øst-Tyskland, nær Potsdam og Berlin. Søsknene mine var Wanda på 21 år, Johan 20, Peter 18, Helge 15 og Kirsti på 11 år. Far, som var advokat og het Johan Bernhard Hjort, var allerede deportert for et år siden. Han satt i tukthus i Berlin blant annet fordi han hadde skrevet en juridisk artikkel der han kritiserte den tyske okkupasjonsmakten.

Far kunne bli løslatt og få bo sammen med oss på den betingelse at verken han, mor eller mine store søsken skulle forlate Tyskland eller ha noen aktiviteter mot regimet. De ble dømt til ufrivillig opphold på ubestemt tid, og til passivitet, uten mulighet for skole eller arbeid.

SS-sjef Himmler hadde vært med på å avgjøre at hele familien skulle landsforvises, som gisler for far. Det hadde vært dultede trusler om fryktelige følger for far dersom familien ikke kom «heim ins Reich». Vi ble «sivil-internert», altså ikke i leir eller tukthus, men i et stort og kaldt steinhus fra 1700-tallet, som var hovedbygningen på godset til fars fetter, Bodo von der Marwitz. Da fars slekt i Tyskland fikk vite at hele familien skulle komme, tilbød onkel Bodo at vi kunne bo på godset. Bodo var adelsmann og «Gutsbesitzer», han eide deler av landsbyen, skogen og store jordområder. Vi bodde i midtfløyen av «slottet», som folk i landsbyen kalte huset, helt til krigens slutt. Etter hvert kom flere andre flyktninger og sivilinternerte fanger dit; norske, danske, franske. For eksempel kom Didrik Seip, rektor for universitetet i Oslo, og hans kone Johanne.

Didrik, eller Dikken som jeg kalte ham, satt først i Sachsenhausen, men slapp siden ut med status som sivilinternert.

Omgitt av voksne

Det var bare Kirsti og jeg som var barn i denne store husholdningen. Vi var omgitt av voksne, for hvem en småjente var uttrykk for et norsk framtidshåp, derfor ble jeg «forkjælt», har jeg siden fått høre, og fikk stor oppmerksomhet. Akkurat det var ikke så lett da vi kom hjem til Norge og jeg oppdaget at det fantes massevis av små vesener som meg.

Alt som handler om de voksnes verden: fars tidligere deltakelse i NS-partiets ledelse i trettiårene, situasjonen i Tyskland, at familien etter hvert fikk anledning til å gjøre noe for norske fanger i konsentrasjonsleirene med Bernadotte-aksjonen, beskrives i boka til Wanda (Wanda Heger: *Hver fredag foran porten*, Gyldendal 1995). Det jeg vil skrive om, er det jeg husker, et barns perspektiv. Her og der er det også refleksjoner jeg har i dag om det som hendte.

Sterkt gjensyn

Jeg hadde ikke interesse av å tenke på slottet før jeg ble tretti, og i mange år fortrengete jeg det tyske språket. Det var liksom litt flaut at jeg hadde bodd i Tyskland under krigen, vanskelig å forklare, vi var ikke «ordentlige» fanger som de som sultet og led forferdelig. Familien var bare dømt til unyttighet, lengsel etter Norge og angst for bomber og andre farer som sivilbefolkningen var utsatt for.

Men i 1970 dro jeg til Gross Kreuz for første gang etter krigen, på «bryllupsreise» med Jon. Det var ikke helt ufarlig å komme seg dit - landsbyen lå jo i DDR, vest for Berlin. Som vesteuropeere hadde vi ikke lov til å dra utenfor Berlin, og klarte vi ikke å komme tilbake til Checkpoint Charlie før kl. 24, kunne vi få trøbbel. Turen var kort i avstand, men tok flere timer med omstendelig østtysk skifte av buss og tog. Etter som det slitne toget nærmet seg Gross Kreuz, fikk jeg mer og mer sug i magen.

Fortsatt sto navnet skrevet med gotiske bokstaver på stasjonsskiltet. Jon, som er arkitekt, var forbauset og fascinert over det urørte ved landsbyen, der alt så gammelt ut - de små husene, trærne, gården med store staller og uthus av stein, og kirken der onkel Bodos familie hadde hatt sine plasser foran i koret som seg hør og bør for føydalherren. DDR-regimet syntes ikke å ha bygd ett nytt hus siden krigen. Likevel var det Jon som først oppdaget slottet, han hadde sett bilde av det. Jeg fant det ikke med en gang fordi det virket så lite, slik hus fra barndommen gjør.

Da jeg fikk sett ordentlig på det, traff det mellomgolvet så sterkt med sine påminnelser; de myke bonderokokkolinjene, den buete trappen, de grønne vinduslemmene på hver side av de koselige vinduene, det høye taket, alt så inderlig tysk! Plenen foran huset var der, de store trærne i parken, fuglesangen og lukten av hestemøkk og brunkull. Og utsynet var det samme; poppelsilhuetter og jorder som strakte seg vide mot horisonten, bare avbrutt av jernbanelinjen, kanalen og kirsebæralleen langs hovedveien til Potsdam.

Gamle hus møter nye tider

Slottet var blitt omdannet til statlig landbruksskole - «sozialistische Landwirtschaftsschule», der ungdom bodde under opplæringen. Vi fikk komme inn og se - i den store salen var selvfølgelig krystall-lysekronen og den antikk-inspirerte mannshøye skulpturen borte. Der hvor de store veggmaleriene fra 1800-tallet med motiver av romantiske hyrdelandskaper pleide å være, var det nå et mønstret gulbrunt tapet. På veggene hang hustavler med moralske sentenser; «sozialistische Gebote». Jeg fant rommet der jeg så mang en gang måtte legge meg før de andre, og hadde vært mye redd. Jeg så soverommene i andre etasje der søsknene mine hadde holdt til - store, kalde rom som nå ga plass til mange senger for sosialiststatens unge framtid. I det gedigne og tungvinte kjøkkenet i kjelleren hadde mor og fru Seip strevd for å få brensel og matrasjoner til å strekke til. Den store vedkomfyren der vi hver uke hadde bakt lomper til fangene i Sachsenhausen, var borte, rommet var omgjort til funksjonelt trim- og bordtennisrom. Føydal kitsch og prakt var fortrenget av kommunistisk praktiskhet og smakløshet, men slottet var fullt av levende unge mennesker som stirret sultent på dongeribuksene våre.

Siden har jeg besøkt Gross Kreutz mange ganger, alltid med sug i magen. Det er skjedd mye der etter DDR-statens opphør. Mitt slott, du utsettes for skiftende regimer og beboere, men barnet i meg, en barnslighet, tror at det er meg og familien min du er mest glad i av alle som har bodd i deg.

Mitt slott, du utsettes for skiftende regimer og beboere, men barnet i meg tror at det er meg og familien min du er mest glad i av alle som har bodd i deg

Hukommelse og fantasi

Det er forskjell på det man skaper av indre bilder, og det jeg kaller ekte minner. Det jeg tror å ha sett med egne øyne for over seksti år siden - samme øyne som i dag, men likevel forskjellige - det har en egen kvalitet; det er *bevart* i meg.

Ekte minner kan også ha vært sanset med ørene: Lyder fra sirener og bombing, fiolintonene til fru Mankiewitsch, en av de mange flyktingene østfra som strandet i slottet. Hun spilte Beethovens romanser når vi satt tett pakket i kjelleren under bombeangrep, og å høre den musikken, inni eller utenfor meg, er alltid vemodig vakkert. Kroppen kan huske uten at man har ord for det; oppstemthet eller tristhet ved spesielle lukter; irritasjoner forskjellige steder i kroppen, utløst ved vage assosiasjoner. Jeg tror jeg har en del slike «minner» også fra Gross Kreutz. Særlig slike som har med angst å gjøre.

Å være innenfor og utenfor

De voksne fant på at jeg kunne være i Kindergarten i landsbyen, for jeg hadde ikke noen andre jevnaldrende å leke med enn Stasia. Stasia kunne ikke begynne i barnehagen, for hun var datter av en polsk gårdsarbeider. Men jeg som var norsk, kunne. Noe jeg er helt sikker på at jeg husker, er et høyt nettinggjerde mellom barnehagen og verden rundt.

Jeg står innenfor sammen med tyske barn, Stasia står utenfor. De andre barna kaster sand på henne gjennom gjerdet, det er en egen lyd når sand møter nettingens motstand. Stasia står rolig og bare ser, jeg sier heller ingen ting, men de tyske barna roper noe til henne med skrikestemmer. Jeg skjønner liksom ikke, nå er Stasia og jeg atskilt fra hverandre med et gjerde, hun står visst der fordi hun kjenner meg, og gjerne vil inn. Men jeg forstår at jeg ikke må si noe, ikke vise at jeg kjenner henne. Ikke si at de skal la være, ikke si noe til henne heller. Og plutselig blir ikke dette så rart, Stasia er jo polsk.

Jeg husker ikke om jeg hadde dårlig samvittighet da, men i voksen alder har jeg gremmet meg over at jeg fornektet Stasia.

Trygt i barnehagen

Det var nonner som passet på barna i barnehagen. De snakket med lave, milde stemmer, beveget seg rolig i lange, svarte skjørt. Jeg husker en følelse fra barnehagen, god, men fremmedartet; den kunne komme når vi skulle sove midt på dagen, og det skulle vi, det var regel. Feltsenger ble satt tett på golvet, alle fikk et hardt lite ullteppe, gardiner ble trukket for. Midt på dagen ble det kveld liksom! Alle måtte ligge stille og ikke forstyrre de andre.

Nå tenker jeg at jeg kjente trygghet fordi jeg ikke lå alene, men sammen med mange andre. Og at det var midt på dagen. Vi lå så tett og godt, jeg kunne høre de andres pust og hosting. Ullteppet klødde, det var også koselig. Nonnene passet på. Hjemme i slottet var søvn og hvile forbundet med kvelden, da jeg, i hvert fall når det ikke var flyalarm, måtte gå og legge meg før de voksne i et eget rom, mens de satt igjen i den varme, opplyste stua. Senere på kvelden når jeg hadde (skulle ha) sovnet, kom far og mor og la seg i samme rom. Kveld og natt ble etter hvert forbundet med bombeangrep, bråk fra himmelen.

Har disse opplevelsene noe å gjøre med at jeg hele livet har hatt vanskelig for å sovne om kvelden? Men å sovne midt på dagen på sofa med ullteppe, går på tre sekunder.

Jeg husker ikke noe særlig mer fra barnehagen, jeg var der ikke så lenge, for det jeg *ikke* husker, men er blitt fortalt, og det mange ganger som en morsom historie, er følgende: Noen (søsken) hadde observert at «Haldis og de andre barna i barnehagen står på en slags appell, strekker armen og sier heil Hitler». De hadde også kommet under vær med at det var morgenbønn i barnehagen som var slik: «Händchen falten, Köpfchen senken, und an Adolf Hitler denken, der uns gibt das täglich' Brot, und uns hilft aus aller Not» (Fold hendene, bøy hodet, og tenk på Adolf Hitler som gir oss vårt daglige brød og hjelper oss i all vår nød). Søsknene hadde sagt til mor: «Du tar Haldis ut av barnehagen med en gang!» Hvilket hun gjorde.

Det er forståelig at det ville være ganske uutholdelig for de andre å høre Haldis' babling av Hitlerbønnen i slottet. Men det var leit jeg fikk så lite erfaring i å leke med jevnaldrende i krigsårene. Jeg hadde jo Stasia, men den jeg lekte aller mest med, var far. Han hadde masse tid, vi gikk tur, og han sang og fortalte ubegrensede mengder norske

folkeviser og eventyr. Etter krigen hadde han ikke mye tid. Kanskje var det også mer tyngende enn jeg var klar over, at de fleste i landsbyen hørte til *fienden*. Det ble ikke direkte sagt, men jeg følte det, og da ble disse menneskene på en måte ikke-eksisterende.

Stasia og familien hennes

Stasia hadde sju søsken. Jeg husker en eneste gang jeg så inn i huset til familien hennes. Huset var så lite, hadde de bare ett rom? Kanskje var det jordgolv, som det var i så mange av husene til gårdsarbeiderne. I 1970 bodde det også gårdsarbeidere i disse hyttene som fortsatt hadde jordgolv, i denne landsbyen et par mil utenfor Berlin.

Tilbake til 1944: Jeg kikker inn i rommet til Stasias familie, det er halvmørkt, og det er mange senger eller sovesteder der, de som ligger der og hviler, blir liksom litt flau, reiser seg fort opp. Jeg har en ubehagelig følelse som jeg i dag vil kalle undring over klasseforskjeller. Men det minner litt om barnehagen, der mange ligger trygt sammen. Stasia må ikke gå og legge seg i et rom alene på kvelden.

Moren til Stasia hadde husarbeid på slottet. Vi hadde mange store, kalde rom. Jeg er blitt fortalt at Stasia ofte lekte med meg i slottet, og at hun ofte spurte meg «gibst du mir das?» når hun så noe hun ville ta med til familien sin. En gang ga jeg henne fru Seips brosje. Jeg husker at moren til Stasia står i en døråpning med mor og fru Seip, og moren til Stasia har brosjen midt på brystet, det blinker i noe nydelig, og jeg tror hun har oppbrettete ermer og våte, røde hender, har hun nettopp stoppet opp i arbeidet? Smykket ser rart ut på den slitte blusen. De voksne har litt høye, eller anstrengte stemmer, mor og fru Seip er rare i ansiktet (nå ville jeg si at de var forlegne), og de spør hvor moren til Stasia har fått brosjen fra. Moren til Stasia er rar i ansiktet på en annen måte (nå ville jeg kanskje si at hun var trassig-stolt, men det var også noe skam), hun sier at hun har fått brosjen av Stasia. Det ender med at hun tar den av seg og gir den til fru Seip. Mor snakket om denne episoden siden, hvor flaut det var å måtte ta dette opp med moren til Stasia.

Stasia og jeg lekte hverdagsliv, med koppestell, dokker og matlaging, og også bygging av bondegård med husdyrhold. Vi lekte *ikke* at det kom bomber. Vi lo mye, og snakket en blanding av berlinertysk, polsk og norsk. Noen ganger lurer jeg så veldig på om Stasia lever, om hun går rundt i Polen et sted, og har noen minner om meg. Hva skjedde med dem på slutten av krigen? Alt var uoversiktlig, hektisk og kaotisk. Å, Stasia, jeg har tenkt på om jeg kunne finne deg igjen. Et budskap utover hele Polen: Til Stasia som var i den lille landsbyen Gross Kreutz i Tyskland under krigen. Din norske venninne Haldis i Oslo leter etter deg. Husker du henne?

Sirenen

Jeg husker lyden - som gikk gjennom det jeg hadde av marg og bein. Jeg tør ikke huske for godt, for jeg kan få en skjærende følelse, som om noe blir trukket opp gjennom midten av kroppen. Som en fisk som blir dratt mot sin vilje opp gjennom vannet, blir følelsen (som jeg nå vil kalle angst), trukket opp: Nå b'yner det igjen!

En mann i landsbyen hadde en håndtralle som han trillet sirenen på, han hadde ansvar for å dra den når han hadde fått telefon om forestående bombeangrep. Når han kom bort på hjørnet ved den store eika (den eikestammen klappet jeg i mai i fjor), stanset han, da visste man at han snart ville begynne å dra, og så kom lyden. Spiralformet, høyere og høyere.

Natten er så farlig

Gå og legge seg før de andre, og noen timer før Kirsti, for man er jo barn. Mor er koselig, brer over dyna og synger «Kjære Gud jeg har det godt», klemmer og klapper. Men før eller siden må man bli alene, og mørkt skal det være i rommet, både på grunn av sparing og fordi det alltid skal sendes minst mulig lys ut i verden. En liten sprekk på døren kan man få. Høre stemmene og se en lyssprekk.

Det er denne himmelen over Gross Kreutz som jeg aldri skjønner meg på. Om dagen kan den være så fin, med solen på som også er den som skinner på Norge. Om dagen er himmelen *vår*, den bøyer seg smilende over oss. Men om natten blir den ofte uhyggelig levende, stadig oftere og til slutt hver natt. Liksom at store dyr har ligget og sovet oppe bak det blå, og så våkner de opp i mørket, noen ganger fort, andre ganger langsomt, de strekker på seg, begynner å brumme, det blander seg med sirenehylet. Flere og flere blir med i brummekoret, nå begynner de å fly omkring. Himmelen kan bli helt tettpakket av disse dyrene, de krangler om plassen. Jeg vil ikke se på dem, ikke kikke i sprekkene ved blendingsgardinene.

Men så ser man likevel: Det er stummende mørkt i landsbyen. Brummerne slipper ned glitrende «juletrær» - som de voksne kaller lysbomber, som daler langsomt mot jorden. Lyskastere farer over himmelen, dyrene glitrer som sølv i lyset, eller blir svarte mot blodrød himmel. Så pent og fælt. De åpner de ekle magene sine og slipper ut eggene sine. Noen ganger blir de truffet og faller brennende til jorden, vinger løsner fra kroppen. Det er flere fryktelige lyder om natten: Glassruter som singler, øredøvende smell og drønn.

En natt våkner jeg brått, i sengen min ved fotenden av fars og mors seng. Mor og far snakker lavt sammen, og på golvet står et stearinlys. Blendingsgardiner er som alltid på. Senere forsto jeg at når lyset sto nede på golvet, kunne ikke «dyrene» oppdage oss så lett. Lyset kaster flakkende skjær, jeg viser dem ikke at jeg er våken.

Dikken og andre store gutter

Jeg var veldig glad i mange av mennene som bodde i slottet eller kom på besøk. Det var bare meg i hele slottet som var liten og søt, og de hadde ikke sett noen liten pike på lang tid og ville gjerne leke og løfte på meg. Jeg var glad i far, Dikken, brødrene mine, journalist Bøstrup og de to sjømannsprestene Vogt Svendsen og Berge, som arbeidet i Hamburg. Jeg ble vant til masse oppmerksomhet, og tror jeg kjente meg mer spill levende på godt og vondt i Tyskland enn de to første årene etter krigen, som jeg nesten ikke husker noen ting fra.

Jeg var *veldig* glad i Berge, husker helt tydelig en gang jeg hørte han kom: Han roper «Haldis» så det gjaller i den store hallen, og beina mine løper, løper ham i møte, han huker seg ned og holder armene ut, jeg kaster meg uten å nøle i dem, han løfter meg høyt, høyt og svinger meg rundt, jeg er varm i ansiktet, ler og roper.

Dikken tullet mye, kunne si rim og regler med rare norske ord veldig fort når jeg var redd, slik at jeg begynte å tenke på dem i stedet for bombingene. Det var mest han som møtte meg nede på golvet, la seg ned på alle fire. Vi krabbet rundt, Dikken var litt tykk, jeg husker den koselige bjørnebaken hans. Vi var under spisebordet, han sang småstubber han hadde lært da *han* var barn i Åseral. Jeg hørte godt at han ikke sang helt rent, for jeg hadde lært av far hva det vil si å synge rent.

Angst og gru

Den enkleste og mest forståelige form for redsel er når man vil gjøre et vågestykke som er *litt* større enn noe man har klart før; sette utfor en større skibakke, gjøre det litt fortere, hoppe fra litt større høyde. Det kiler i magen, dunk-dunker i hjertet. Dette er greit for barn, både fordi det ikke varer så lenge, *og fordi man vet hva det handler om*, det er de utfordringer livet gir for at man skal vokse. Men det er en annen slags angst som ikke har ord, ikke kan gripes, og som det er en lettelse å forstå i voksen alder.

Jeg visste ikke klart den gang *hva jeg var redd for*. Hvorfor er man redd under flyalarm? Eller under bom-bom-bombingen? De voksne *forklarer* ikke at det er farlig, at man kan dø (vet man hva død er?), at det kan gjøre veldig vondt hvis det som flyene slipper ned, treffer en, at man kan miste noen av sine kjære. Beskyttes barnet mot angst ved at ikke alt blir forklart, eller blir det verre, fordi det er noe uklart med de voksnes taushet, ansiktene, kanskje lukten deres? Tove Jansson skriver at hemuler lukter av angst, og at små homser merker det. Signaliserer de voksnes kropp angst når man sitter på fanget deres og merker at de er svette-kalde på hendene, hjertet dunk-dunker i brystet deres, pusten er holdt, og øynene har et eget ikke-uttrykk? Et barn kan merke forskjell mellom et blikk som ser på en, men er vendt et annet sted i oppmerksomheten, og et blikk som ser på den det ser på.

Men kanskje tar jeg feil i at barnets angst har så mye med de voksnes holdning å gjøre, kanskje er angsten mer «biologisk» fundert? I den menneskelige organismen *kan* vel ikke slike lyder som hvin fra sirener, singlende glass og drønn fra nedslag tolkes som annet enn farlig? Og når dette gjentar og gjentar seg over to år - det er mye for et barn.

Mor og far får et fravendt ansiktsuttrykk (i dag vil jeg kalle det bekymring) når Wanda drar ut på turene sine hver fredag, med lompene vi har bakt, og annen mat. Hun drar til mennesker og steder man ikke kjenner, men som man aner har *gru*. Det ordet hadde jeg lært, for far siterte Nordahl Griegs dikt om «... midt i mørket, frost og gru, lille lys - kom du».

Det er kanskje Gru som dukker opp etter mange angstløse år hos voksne som får nattlige mareritt, overfølsomhet for lyder, sår krenkbarhet. Jeg har fått litt Gru i senere år, har vonde oppvåkninger, tåler dårligere sterke maskinlyder som det blir flere og flere av

rundt oss; biler, fly, båter, naboers gressklippere, snøfresere, høytrykksspylere, bor, motorsager. For en lettelse hvis jeg kunne si: «Dere skjønner, jeg har en krigsskade.» Men *er* det det?

Tristhet

Enda verre enn Gru er Tristhet. Gru har i hvert fall masse energi, man lever i høy grad. Men når Tristhet kommer over en, er man vergeløs, for det er ikke noe energi i kroppen. Å løfte beina er tungt, mat må tvinges ned, mor sier «en bit for far og en for mor ...», og det er så veldig mange å ta en bit for. Og maten som er så knapp og dyrebar - så skammer man seg litt for at man ikke orker den, når andre ... Å jo, man kan kjenne avmektig tristhet i fireårsalderen. *Dette at ingen ting er noe morsomt*. Ingen ting. Det beste er å ligge på en sofa krøket sammen. Heldigvis får man vondt i magen, da er det greit at man ligger der, man kan tenke på mageknipet. Jeg tror små barn kan ønske å dø, på den måten at alt det fæle skal stoppe, ikke komme én eneste gang til, det skal endelig bli slutt. Nesten at disse bombene endelig kan treffe oss?

Men Tristhet går heldigvis over, for det kommer blå dager med masse lys, turer, leker og gode voksne. Og så er det så pent ute at man kan ikke ligge her. Man lar seg friste.

Stamming

En dag kom ikke ordene lenger løpende av seg selv ut av hulen sin. Og jeg som kunne så mange ord, både norske, tyske, noen polske, og de rare norske til Dikken. Det var kommet en slags grind i brystet, som stengte for ordene. Og haken gikk opp og ned, opp og ned, fort. Jeg ble irritert, jeg *ville* ha fram ordene. Så jeg presset. Da ble det enda verre, haken gikk enda fortere, og jeg ble støl i brystet, måtte puste veldig mye, ta i alt jeg kunne.

Grinden var der ikke bestandig. Ikke når jeg sang, eller snakket med dukkene mine (jeg sa «dukker» da, nå sier jeg «dokker»), ikke så mye når jeg snakket med Stasia heller. Med voksne var det verre, ikke når jeg var sammen med bare en, men når det var mange på en gang, som ved spisebordet. Det var ikke så sikkert at man ble hørt. Når jeg gjorde noe morsomt eller ikke var trøtt, var heller ikke grinden der så ofte.

Etter hvert ble jeg sint på meg selv og den dumme grinden. Noe så tåpelig! Stygt å se på, jeg sto ofte foran speilet og lot haken gå opp og ned for å se hvor dumt det så ut. Best å ikke vise fram ansiktet når man skulle snakke.

De voksne syntes synd på meg for stammingen, og mente jeg var blitt «nervøs». Mor sa jeg skulle prøve å snakke langsomt. Stammingen vokste jeg av meg, men grinden kan ennå i dag komme noen ganger.

En lett ettermiddag

Jeg husker en stemning, en lys følelse, har kanskje sjelden kjent meg så *lykkelig*, eller «harmonisk». Det må ha vært en vårettermiddag. Ikke tidlig vår, men en mildere, lunere tid; *mai* i Tyskland! Som om alle, både trær, dyr og mennesker er fornøyde og mette

etter en deilig, deilig dag. Jeg tror jeg har løpt og lekt hele dagen. Det er ganske tidlig på ettermiddagen, ennå lenge til det skumle som kan skje om natten - man tenker ikke på *det*. Det er lukter i luften - høy og kumøkk og blomster. Når jeg kniper øynene litt sammen, kan jeg se luften dirre mellom trærne, slik den gjør når den snor seg glad mellom dem på slike klorofyll-mette, herlige dager.

Jeg står borte ved kjøkkeninngangen, til venstre, husker jeg, vet ikke hvorfor jeg har denne velsignete følelsen. Det er bare den, luften rundt meg og at det er ettermiddag jeg husker. Og jeg tror faktisk at jeg tenkte på et vis: Jeg er så lykkelig at jeg kunne dø akkurat nå.

Floker i et lite hode

Det ble for mye å forstå, for mange motsetninger: Far var halvt tysk, og bestemor snakket helst det språket sitt. Og jeg var jo da kvart tysk. Alle i familien, men særlig far, var veldig glad i tyske sanger og tysk musikk, det var den fineste musikken i verden, og Kirsti spilte mest tysk musikk på pianoet, det var Bach og Schubert og Mozart, og det var så pent at det var til å gråte av når far sang; «Im wunderschönen Monat Mai». Tyske diktere var også de fineste i verden; når noen sa ordet «Goethe», så liksom lyste alle (nå ville jeg sagt at de var «andektige»).

Men de voksne gjorde narr av tysk også, av Horst Wessel-sangen og det som slemme tyskere sa i Sachsenhausen; «los, los Mensch», og «Schweinehund». Men noen tyskere var snille, som gamle Frau Bech og onkel Bodo, og noen var ganske snille, som bestemor og gartner Lummert, selv om han ikke ville gi meg mer enn *en* valnøtt. Men jeg skulle ikke være sammen med de tyske barna i barnehagen, og det var slemme tyskere i landsbyen, så jeg skulle holde meg på slottet. Og sjefene til tyskerne var de slemmeste i verden, for eksempel de som hadde tatt Norge. Hitler som brølte i radioen, var så grusom at han var djevel. Men bestemor beundret jo Hitler, og de snille nonnene i barnehagen hadde lært meg morgnebønn om ham.

Den sorten mennesker der alle var hjelpsomme, var «de allierte», vennene til Norge, de prøvde hver dag å vinne over tyskerne, derfor måtte de bombe tyskernes byer og fabrikker. Men det var jo de som var i de ekle flyene hver kveld, det var jo de som kunne bombe *slottet*! De voksne var veldig glade for at flyene kom, men de var jo redde også.

Russerne var sterke og barnslige som bjørner, og gjorde noe forferdelig med damer, hørte jeg vage ymt om på slutten av krigen. De kom østfra, de gikk og gikk, og bare feide tyskerne over ende. De jobbet på lag med de allierte. For hver dag kom de nærmere, og det var flott, men man skulle helst ha kommet seg vekk før de kom. For de kunne være uberegnelige, og så var de «bolsjeviker» som ville ta fra folk det de eide.

Svenskene var litt feige i begynnelsen, men ble kjempesnille når de kom og skulle redde oss med de hvite bussene, og hadde med seg svære polkagriser til meg. Og danskene var tvers igjennom snille bestandig, som sendte rosa pølse og gullgul ost, og Johanne som også var dansk, sa at jeg skulle få den største smørbiten av alle i slottet - «for Haldis trenger det mest».

Jeg var jo «nordmann», og det var jeg stolt av, for nordmennene, *de* var snille og modige de - unntatt Quisling og nazistene. Og de nordmennene jeg hadde rundt meg, elsket jeg. Men det var komplisert at *samme* person, også jeg, kunne være både snill og noen ganger ikke så snill.

Den glade, utrygge slutten

Det begynte å skje ting. Bom-bom-bombingen var verre enn noen gang, og de voksne var fortsatt redde, eller kanskje enda reddere, men de var også mer opprømte enn noen gang når de satt med hodene inn i radioen og hørte at flyene kom stadig nærmere, kræsjene stadig sterkere. Hurra!

Det var fint at de voksne var glade, men *jeg* var ikke så glad. Alt var så urolig, det var snakk om at vi skulle reise fra slottet. «Hjem», sa de. *Jeg* husket vel ikke huset på Bestum i Oslo, visste bare om Gross Kreutz. Reise derfra! De hvite bussene begynte å komme, de svingte inn på gårdsplassen og ut stormet mennesker; sjømannsprester, fillete og magre folk, sjåfører som snakket det rare som var svensk. De løftet meg opp, klemte meg. Så mange glade voksne. Disse bussene, de feide så fint inn, hvite eventyr dyr.

Familien og alle de andre som hadde søkt tilflukt i slottet, begynte å pakke så smått, det var oppbruddstemning. De voksne var litt bekymrete også, for vi skulle ikke reise sammen, og kanskje vi kunne miste noen. Tyskland var i kaos. Mor, Wanda, Kirsti og jeg skulle dra først i en hvit buss. Far, Johan og Helge skulle dra seinere, for de skulle være med på redningsarbeidet med krigsfanger. Peter hadde rømt til Sverige for to år siden.

Siden har jeg ikke likt oppbrudd, eller hatt dobbelte følelser. Kjenner nok opprømtheten, men ofte er det uro for det ukjente og at noe kan mistes, og man vet hva man har, men ikke hva man får.

Reise «hjem»

Vi dro fra slottet en tidlig morgen i midten av april. Wanda skriver at slottet forsvant i den kalde morgentåken. Jeg husker ikke mye av reisen, men har et bilde: Jeg henger ut av et vindu på den hvite bussen. Det er muntert og litt farlig, og på siden av oss kjører en lastebil stappfull av begeistrede unge menn på planet som befinner seg litt høyere enn meg. En av mennene strekker fram hånden sin med et lite norsk flagg, og vi må strekke oss veldig begge to for at jeg skal få tak i det, og mor holder meg visst, jeg klarer det, og det er sang og jubel og vinking.

Bussen dro gjennom Tyskland og Danmark, og ble ferget over til Malmö. Jeg husker bare følelsene mine for legen på mottaket der vi måtte registreres, «avluses», vaksineres og få nye klær. Jeg var rasende på ham, men har glemt hvorfor. Kanskje fordi sprøyta stakk, og han ikke sa fra. Jeg brølte til ham det verste skjellsord jeg visste: «Schweinehund», og det var flaut at alle lo.

Vi kunne ikke dra rett til Norge, og fikk bo hos noen slektninger i Stockholm, så vi slapp interneringen. Jeg aner en forferdelig angst fra tiden i Sverige; det var folkefest, man

hadde tent et enormt bål, det lyste i vårkvelden. Jeg skrek at himmelen brant, og fikk masse trøst av medfølende svensker.

Jeg glemte alt jeg kunne av tysk på et par måneder. Tror jeg skjønte at det ikke var lurt å snakke tysk ute på veien på Bestum i leken med andre barn. I mange år ba jeg brennende bønner til Gud om at det ikke måtte bli krig. En kveld i 1953, akkurat mens jeg holdt på å be, kom en merkelig rystelse i huset. Det var faktisk et ganske sterkt jordskjelv i Oslo. Men det visste ikke jeg, og jeg trodde jeg skulle dø av redsel.

AV HALDIS HJORT

Født 4.7.1940 i Oslo. Oppvokst samme sted, unntatt 2½ år i Tyskland under krigen.

Cand. psychol. ved Universitetet i Oslo, 1972.

Spesialist i klinisk psykologi, jobber dels som terapeut med driftstilskudd og dels som seniorforsker i Sintef, avdeling for psykisk helse.

Teksten sto på trykk første gang i Tidsskrift for Norsk psykologforening, Vol 46, nummer 1, 2009, side 69-75

TEKST

Haldis Hjorth